नमाह हेमा०दा०ख०मनुः"लोकसव्यवहारार्थं याः संज्ञाः प्रथिता भुवि । ताश्चरूपसुवर्णानां ताः प्रवक्ष्याम्यशेषतः । जालान्तरगते भानौ यत् सूक्ष्मं दृश्यते रजः। प्रथमं तत् प्रमाणानां त्रसरेणुं प्रचक्षते । त्रसरेणवष्टकं ज्ञेया लिक्षैका परमा यतः । ता राजसर्षपास्तिस्रस्ते त्रयो-गौरसर्षपः । सर्षपाः षट् यवोमध्यस्त्रियवश्चैव कृष्णलः । पञ्च कृष्णलको माषस्ते सुवर्णस्तु षोडश । पलं सुवर्णाश्चत्वारः पलानि धरणं दश । द्वे कृष्णले समधृते विज्ञेयो रूप्यमाषकः । ते षोडश स्याद्धरणं पुराणश्चैव राजतः । कार्षापणस्तु विज्ञेयस्ताम्रिकः कार्षिकः पणः । धरणानि दश ज्ञेयं शतमानस्तु राजतः। चतुःसौवर्णिको निष्कोविस्तं तु तत्प्रमाणकम्"याज्ञवल्क्यः"जालसूर्यमरीचिस्थं त्रसरेणू रजः स्मृतम् । तेऽष्टौ लिक्षा तु तास्तिस्रो राजसर्षप उच्यते । गौरस्तु ते त्रयः षट् ते यवोज्ञेयस्तु ते त्रयः। कृष्णलः, पञ्च ते माषस्ते सुवर्णस्तु षोडश । पलं सुवर्णाश्चत्वारः पञ्च वापि प्रकीर्त्तितम् । द्वे कृष्णले रूप्यमाषो धरणं षोडशैव ते । शाणमानन्तु दशभिर्धरणैः पलमेव च । निष्कः सुवर्णाश्चत्वारः कार्षिकस्ताम्रिकः पणः"व्याह विष्णुः" "जालस्यार्कमरीचिगतं रजस्त्रसरेणुसंज्ञं, तदष्टकं लिक्षा, तत्त्रयं राजसर्षपः, तत्त्रयं गौरसर्षपः,ते षट्यवः, तत्त्रयं कृष्णलः, तत्पञ्चकं माषः, तद्द्वादशकमर्द्धं स चतुर्माषकं सुवर्णः, तच्चतुःसौवर्णिकोनिष्कः । द्वे कृष्णले रूप्यमाषकः ते षोडश धरणम्" "ताम्रिकः कार्षापणः पण" कात्यायनः "माषो विंशतिभागश्च ज्ञेयः कार्षापणस्य तु । काकिनी तु चतुर्भागो माषस्य परिकीर्त्तिता । पञ्चलट्याः प्रदेशे तु संज्ञेयं व्यावहारिकी । कार्षापणप्रमाणं तु तत् निबद्धमिहैव यत् । ते द्वादश सुवर्णस्तु दीनारस्तु त्रिकः स्मृतः"नारदः"कार्षापणो दक्षिणस्यां दिशि रौप्यः प्रवर्त्तते । पणो निबद्धः पूर्व्वस्यां षोडशैव पणाः पलम् । अगस्तिरपि "यवः स्यात् सर्षपैः षड्भिर्गुञ्जा चैका त्रिभिर्यवैः। गुञ्जाभिः पञ्चभिश्चैको माषकः परिकीर्त्तितः। भवेत् षोडशभिर्माषैः सुवर्णस्तैः पुनः स्मृतः। चतुर्भिः पलमेकन्तु दश ते धरणं विदुः" ।"अष्टभिर्भवति व्यक्तौ स्तण्डुलः गौरसर्षपैः । स वैणवयवः प्रोक्तो गोधूमं चापरे जगुः" । विष्णुगुप्तः "पञ्चगुञ्जोभवेन्माषः शणस्तेन चतुर्गुणैः । कलञ्जं धरणं प्राहुर्भणिमानविशारदाः । मञ्जाटिकाकलञ्जस्तु तौल्ये गुञ्जाद्वयं विदुः । मञ्जाटिका विंशतिस्तु धरणं तद्विदां मतम् । स्थूलमध्यातिसूक्ष्माणां सूक्ष्मश्चाणामपि स्मृतम्"।"दीनारोरोपकैरष्टाविंशत्या परिकीर्त्तितः। सुवर्णसप्ततिमोभागोरोपक इष्यते" प्रकारान्तरेणाप्याह सूक्ष्मे यथावन्मध्यपाककाले निष्पन्नधान्यवादश सुवर्णमाषः पञ्च वा गुञ्जाः सुवर्णमाषकः ते षोडश सुवर्णः एवं प्रमाणसिद्धस्य द्वितीया संज्ञा कर्ष इति चतुष्कर्षं पलं पलानां शतेन तुला विंशतितौलिको भारः अर्धेव भारस्य उदतौलिक इति द्वितीया संज्ञा" दानखण्डे हेमाद्रिः । एतेषा मानभेदः शक्तितारतम्यापेक्षया प्राह्यतावेदनार्थः । वैद्यकपरिभाषितमानं भावप्र० ।

"न मानेन विना युक्तिर्द्रव्याणां जायते क्वचित् । अतः प्रयोगकार्यार्थं मानमत्रोच्यते मया । चरकस्य मतं वैद्यैराद्यैर्यस्मान्मतं ततः । विहाय सर्वमानानि मागधं मानमुच्यते । त्रसरेणुर्बुधैः प्रोक्तस्त्रिंशता परमाणुभिः । त्रसरेणुस्तु पर्यायनाम्ना वंशी निगद्यते । जालान्तरगतैः सूर्यकरैर्वंशी विलोक्यते । षड्वंशीभिर्मरीचिः स्यात्ताभिः षड्भिश्च राजिका । तिसृभीराजिकाभिश्च सर्षपः प्रोच्यते बुधैः । यवोऽष्टसर्षपैः प्रोक्तो गुञ्जा स्यात्तद्वतुष्टयम् । षड्भिस्तु रत्तिकाभिः स्यान्माषको हेममानके । माषैश्चतुर्भिः शाणः स्याद्धरणः स निगद्यते । टङ्कः स एव कथितस्तद्द्वयं कोल उच्यते । क्षुद्रको वटकश्चैव द्रङ्क्षणः स निगद्यते । कोलद्वयन्तु कर्षः स्यात् स प्रोक्तः पाणिमानिका । अक्षः पिचुः पाणितलं किञ्चित्पाणिश्च तिन्दुकम् । विडालपदकं चैव तथा षोडशिका मता । करमध्यो हंसपदं सुवर्णं कवलग्रहः । उदुम्बरश्च पर्यायैः कर्षमेव निगद्यते । स्यात्कर्षाभ्यामर्द्धपलं शुक्तिरष्टमिका तथा । शुक्तिभ्याञ्च पलं ज्ञेयं सुक्तिराम्रश्चतुर्थिका । प्रकुञ्चः षोडशी बिल्वं पलमेवात्र कीर्त्यते । पलाभ्यां प्रसृतिर्ज्ञेया प्रसृतश्च निगद्यते । प्रसृतिभ्यामञ्जलिः स्यात्कुडवोऽर्द्धशरावकः । अष्टमाञ्च स ज्ञेयः कुडवाभ्याञ्च मानिका । शरावोऽष्टपलं तद्वज्ज्ञेयमत्र विचक्षणैः । शरावाभ्यां भवेत् प्रस्थः चतुःप्रस्थैस्तथाढकः । भाजनं कांस्यपात्रं च चतुःषष्टिपलञ्च सः । चतुर्भिराढकैर्द्रोणः कलशोनल्वणोऽर्मणः । उन्मानश्च घटोराशिर्द्रोणपर्यायसंज्ञितः । द्रोणाभ्यां सूर्यकुम्भौ च चतुःषष्टिशरावकः